

התפתחות הילד ובטיחות בגן-השעשועים

בשנים האחרונות הפכו גני השעשועים ליפים יותר, צבעוניים יותר, ובעיקר - בטיחותיים יותר. אך בדיקה של היצע המתקנים מנקודת מבט התפתחותית מעלה את השאלה, אם הגנים האלו אכן מתוכננים עבור ילדים?

יערה בשן חכם

מה שמונע מהילדים לפתח את המיומנויות החשובות להתפתחותם.

את המשפט "הבטיחות מעל הכול!" אנחנו שומעים בכל מוסדות החינוך ובכל מקום שבו נמצאים ילדים בפעילות. ארגונים רבים קיימים כדי להבטיח זאת: מכון התקנים דואג לקבוע תקני בטיחות, הממונה על התקינה אמור לאכוף את העמידה בתקנים, ארגון "בטרם" שם לו למטרה לבנות עולם בטוח לילדים, ובכל עירייה ובכל מוסד ישנו ממונה על הבטיחות. לעומת כל אלה, אין שום גוף שמטרתו לדאוג שצורכי הילדים מבחינת התנועה והפעילות יקבלו מענה, ואין כמעט מודעות לחשיבותן של התנועה ושל הפעילות על מתקני משחק להתפתחותן של הילד.

פצצות אטו"ם בבית

כשאני הייתי ילדה, כל עמוד וכל עץ היו אובייקט לטיפוס. והיום? רוב הילדים אינם מצליחים לטפס על עמוד (מוט כבאים), אלא רק לרדת ממנו, וטיפוס על עצים - הס מלהזכיר.

כששאלתי אימהות עד איפה הגומי היה מגיע במשחק "גומי" כשהיו ילדות, התשובה הייתה "עד הצוואר". והיום? במקרה הטוב, הגומי מגיע לילדות עד הברכיים, וגם את זה הן משחקות כאשר שתי "העומדות" יושבות על כיסאות. במקרה הגרוע, ילדות לא משחקות גומי בכלל. היכולות של הילדים לא השתנו במהלך הדור האחרון. השתנו הסביבה והרגלי החיים. רחובות ושכונות פתוחים

כנתי הלכה עם נכדה לגן השעשועים. הנכד עלה בסולם והיא קראה לעברו: "עידו, היזהר!" הוא הסתובב אליה ממרומי הסולם, ואמר: "סבתא, ממה אני צריך להיזהר?"

אם סיפרה לי: "הלכתי לגן השעשועים עם אלמוג, בתו הקטנה בת ה-8. ילד בן 5-6 רצה לעלות על המגלשה, ואמו כל הזמן כירכרה סביבו ופשוט הוציאה אותו מדעתו. הקטנה החכמה שלי, שבדיוק הייתה על המגלשה, פנתה אליה ואמרה: 'את לא חושבת שאת מזיקה לילד שלך?' את לא מבינה שאם לא תתני לו לנסות לבד, הוא פשוט יפחד לנסות גם דברים אחרים? האמא של הילד הייתה בשוק, ואמרה לה שהיא מפחדת שהוא ייפול ויזיק לעצמו. אז אלמוג ענתה לה: 'לכי תשבי ואני אהיה איתו'. האימא אמנם לא התיישבה, אבל היא עמדה בצד ולא הפריעה יותר. לבסוף, כשאלמוג החזירה אותו אליה, היא פנתה אלי ואמרה לי: 'הבת שלך פשוט מדהימה. ברגע אחד היא הכניסה לי סטירה מצלצלת, והתעוררתי'."

הבטיחות מעל הכול?

לתפיסתם של רבים, כששמים היום על כף המאזניים "פעילות" ו"בטיחות" בגני השעשועים, הבטיחות מנצחת, ובגדול! החשש מתאונות ומפציעות והרצון להגן על הילדים הם מרכיבים דומיננטיים אצל הורים רבים. הורים אלה אינם מניחים לילדיהם לפעול בחופשיות,

צילום טל גליק

.....
ילד טיפס על
עץ תות בשטח
ציבורי עירוני,
נפל ושר את
היד. ההורים
תבעו מיד
את העירייה.
מה עשתה
העירייה?
כרתה את העץ

הפעילות הגופנית מצד אחד ולהשמנה מן הצד השני ישנן השפעות בריאותיות ניכרות, בפרט בקרב ילדים.

ההורים מסירים אחריות

אם כתבה לי: "בעונת התותים טיפס ילד על עץ תות בשטח ציבורי עירוני, נפל ושר את היד. ההורים תבעו מיד את העירייה. מה עשתה העירייה? כרתה את העץ". הנטייה של הורים רבים לתבוע את הרשויות על כל תאונה שקורית לילדים בגני השעשועים, גם אם התאונה נבעה מחוסר זהירות של הילד, גורמת לרשויות להקטין את הסיכונים שהיא מאפשרת בגן השעשועים. מגני השעשועים נעלמים מתקנים שנראים לעירייה "מוקדי סכנה", למרות שאלו לרוב המתקנים המאפשרים יותר יצירתיות ויותר עניין אצל הילדים. גני השעשועים של היום הם יותר בטוחים, אבל פחות מעניינים ומאתגרים. על המתקנים שבגני השעשועים כתוב באופן מפורש לאיזה גיל המתקן מתאים (אגב, העדר שילוט מתאים נחשב ל"ליקוי חמור" מבחינת מכון התקנים), ואם הורה "מסתכן" ומאפשר לילדו בן השלוש לעלות על מתקן המיועד לילדים בני ארבע ומעלה, הוא צריך להיות מודע לכך שהוא לא ויכול לתבוע אף אחד אם יקרה משהו לילד.

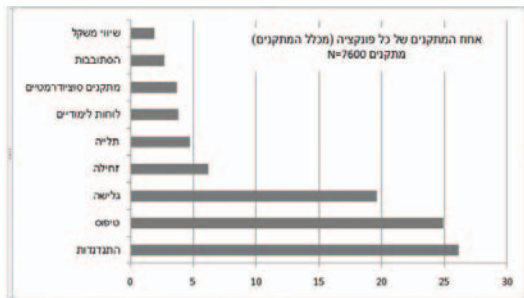
למשחקים נעלמו מהנוף העירוני. אין פינות מדרכה פנויות ל"פינות" או "סף", ואין מגרשים פנויים ל"סטנגה" או כדורגל. הכביש עמוס הרבה יותר, ולכן מסוכן לשחק לידו. אין הרבה שטחים ירוקים, ואין כמעט שטחים פתוחים לא מעובדים.

בעבר הילדים היו הרבה יותר חופשיים מפיקוח של הורים. היום זה כמעט לא קיים, בייחוד לא בגילאים הצעירים. הפחד של ההורים והילדים מפני אנשים זרים או מעשה פשע משאיר את הילדים בבית.

הסכנות שבחוץ מכניסות אותנו לבתים, ושם יש לכולנו מה שאני מכנה פצצת אטום: אינטרנט, טלוויזיה, וידאו, מחשב. ומבלי להתייחס לתכנים, לאיכויות ולסכנות הטמונות בהם, הטכנולוגיות האלו מביאות לידי כך שהילדים מרבים לשבת (מחקרים מראים, כי זמן הישיבה של ילדים עלה ב-30% בעשור האחרון), וזאת בניגוד לצורך הטבעי של הגוף בגילאים האלה: פעילות גופנית ותנועה במשך שעות רבות ביום.

ולבסוף, אורח החיים התובעני והתחרותי גורם להורים רבים להיעדר במשך שעות רבות מהבית, וכפועל יוצא, הבישול הביתי הפך בבתיים רבים לנחלת העבר, והאוכל המוכן הפך בקרב הילדים לבן בית אהוב. לירידה ברמת

והצבעוניים, הנראים למרחוק, מגרים את הילדים להגיע אליהם ולהשתמש בהם. עם זאת, בדיקה מעמיקה יותר מגלה תמונה שונה ברוב גני השעשועים. במחקר ארצי שערכתי (הראשון מסוגו בארץ) בדקתי אילו מתקנים מוצבים בגני שעשועים ולאילו צרכים של הילד הם עונים. התברר שהרבה מאוד מתקנים בגנים מיועדים להתנדנדות, טיפוס וגלישה - פעילויות שללא ספק מפתחות מיומנויות חשובות - אבל קיים מחסור חמור במתקנים לפונקציות כמו זחילה, היתלות, הסתובבות, שיווי משקל ומשחקים סוציו-דרמטיים (משחקי תפקידים), המאפשרים פיתוח מיומנויות חשובות נוספות.

הגרף (באחוזים) מבוסס על מדגם של 518 גני שעשועים (7600 מתקנים) בכל רחבי הארץ: ערים (324), עיירות (74) ויישובים קטנים (120). הגרף מראה עד כמה ה"תפריט" של גני השעשועים מבחינת מגוון המתקנים אינו מאוזן. בנוסף על כך, חלק מהמתקנים אינם מותאמים לגובה הילדים בגילאים המיועדים.

אחת הפונקציות החסרות מאוד בגני השעשועים היא תלייה לשם חיזוק שרירי חגורת הכתפיים. חיזוק שרירים אלו חשוב מאוד להתפתחות הילד, שכן שרירים אלו אחראים על פעילויות שונות של הגוף, הן במוטוריקה הגסה והן במוטוריקה העדינה. חולשה בחגורת הכתפיים עשויה להתבטא בגיל הילדות ביציבת גוף שמוטה ובקושי במשחקי כדור, נשיאת חפצים, כתיבה ופעילויות של מוטוריקה עדינה. חיזוק חגורת הכתפיים נעשה על ידי העמסת משקל הגוף על הידיים, וזאת באמצעות תלייה. ארבעה סוגים של מתקנים מאפשרים את הפעילות הזאת: סולם אופקי, מתח, טבעות ומקבילים. ממצאי המחקר מראים, שרק באחד מתוך חמישה גני שעשועים ניתן למצוא מתקן כלשהו המיועד לחיזוק חגורת הכתפיים, והמשמעות היא שיש סיכוי נמוך מאוד למצוא מתקנים אלו בגני השעשועים.

מהי יכולת ההשפעה של ההורים?

גני שעשועים הם לא רק מתקנים. גני שעשועים הם אינטראקציה בין מספר גורמים: הילד, המתקנים, ההורים, מזג האוויר והסביבה שבה נמצא גן השעשועים. להורים נודעת כמובן השפעה מכרעת, והיא מתבטאת בשני מוקדים עיקריים:

בחירת סביבת המשחק של הילד: להורה היכולת לבחור את הסביבה שבה הילד ישחק ואת משך הזמן

בזמנו קיימת מגמה של התרחקות שלנו מעצמנו, מהאינטואיציות שלנו. אנחנו יותר ויותר סומכים על "בעלי מקצוע" ומומחים, שידעו טוב יותר מאיתנו מה טוב עבורנו. אנחנו זקוקים להדרכה בכל דבר, ונוטים להעביר את האחריות לאחרים, במקום לקחת אותה על עצמנו. הורים רבים מעבירים את האחריות ללמידה (כל למידה) לגננת בגן, למורה בבית הספר או למדריך בחוגים. הם אינם יודעים מה הילדים שלהם יכולים ומסוגלים לעשות, אינם סומכים על היכולת שלהם להיזהר באופן טבעי, וגם לא מאפשרים להם לתרגל את המיומנות הזו. ואם הילד נפל מהעץ זה לא משום שהם, ההורים, לא לימדו אותו איך לטפס על עץ או איך להיזהר ולשמור על הבטיחות שלו, אלא משום שהעץ הוא סכנה לילדים, ומי ששתל אותו אחראי לכל פעולה שנעשית עליו.

פעילות ובטיחות על כף המאזניים

הדיון בנושא בטיחות גני השעשועים הוא חשוב, אבל המגמה להתבונן בגני השעשועים רק מהצד הבטיחותי עושה עוול לצד ההתפתחותי, שכן ההתמקדות בבטיחות מקטינה את אפשרויות הפעילות הניתנות כיום לילדים. התקשורת מעלה את גני השעשועים לתודעת הציבור רק כאשר משהו נורא קורה שם, ואין לציבור מידע מאזן על התרומה של הפעילות בגני השעשועים להתפתחות הילד. נוצר הרושם שגני השעשועים מיועדים רק לכיף ולהנאה, ושהם מקומות מאוד מסוכנים.

אין ספק כי פוטנציאל סיכון קיים בגני שעשועים, אבל האם יש מקום שהוא בטוח? האם הבית בטוח? הסטיסטיקות של ארגון "בטרים" מראות, שבבית מתרחשות תאונות רבות יותר (חנק, כוויות, הרעלות, נפילות) מאשר בגן השעשועים, שבו מתרחשות בעיקר נפילות. ולמרות זאת, גן השעשועים מצטייר כמקום הרבה יותר מסוכן מאשר הבית.

כל פעילות אנושית כרוכה בסיכון, וישנם שלושה מדדים מרכזיים המשמשים להגדיר את רמת הסיכון ולהחליט אם היא מתקבלת על הדעת:

- מהי הסבירות להיפצע בפעילות?
- מה עלולה להיות חומרת הפגיעה?
- מהם הערכים, התועלות, הגמולים או התוצאות של הפעילות הזו?

ללא שום ספק, הערך והתועלת שהילדים מקבלים ממשחק חופשי בגן השעשועים עולה על הסכנות הטמונות בו ועל האפשרות להיפגע. אין זה אומר שצריך לבטל את העיסוק בבטיחות, אבל חשוב שהדבר יהיה בפרופורציות הנכונות, וחשוב לתת משקל רב יותר לערך המשחקי, לאתגר וליצירתיות. מה שחשוב לזכור הוא, שעל חוסר תנועה ומשחק בגיל הצעיר לא ניתן לפצות בגיל מאוחר יותר.

אמא, איך אני אגיע לשם?

נשאלת השאלה, עד כמה גני השעשועים עונים על צרכי הילדים. במבט ראשון, מתקני המשחק הגבוהים

הסכנות שבחץ מכניסות אותנו לבתים, שם יש לכולנו פצצת אטום: אינטרנט, טלוויזיה, וידאו, מחשב. הטכנולוגיות האלו מביאות לידי כך שהילדים מרבים לשבת, בניגוד לצורך הטבעי של גופם

שהוא יקדיש לה. התפתחות התנועות של הילד נתונה ברובה להשפעות של למידה וסביבה, והחשיפה של הילד להתנסויות התפתחותיות מתאימות והזמן שבו מתרחשת החשיפה הם הגורמים העיקריים בתהליך. רוב המיומנויות המוטוריות אינן יכולות להתפתח ללא אימון מתאים וניסיון.

אחריות על בטיחות הילד: מתקן, תקני ככל שיהיה, לא יוכל למנוע מילדים לעשות עליו פעולות יצירתיות ובלתי צפויות. לכן על ההורה לדעת, שגם אם גן השעשועים עבר אתמול בדיקת בטיחות מקיפה, והוא נמצא עומד בכל תנאי התקן, עדיין עלולות להתרחש בו תאונות.

תאונות בגן השעשועים לא קורות רק בגלל מתקנים בלתי תקינים או בגלל מצע קרקע לא תקני. תאונות קורות בעיקר בגלל פעילות הילדים על המתקנים: השתוללות, חוסר תשומת לב, בגדים רפויים או אביזרים משתלשלים שנתפסים בחלקי המתקן, חוסר התאמה של הפעילות ליכולת של הילד, לקיחת סיכונים מיותרים ועוד.

כאמור, אין מקום בטוח לחלוטין, אבל להורה עומדות האפשרות והיכולת להשביח את הפעילות של הילד על המתקנים ולמזער את הסיכוי להיפגעות. זאת באמצעות בחירת הסביבה המתאימה ביותר לילד (לגילו וליכולתו), בדיקה כללית של שטח הגן וזיהוי ליקויי בטיחות, השגחה, הדרכה, עזרה (פיזית או מילולית) והעברה הדרגתית של האחריות לבטיחות לילד עצמו.

מבחינת הילדים, כל פעילות שהמתקן מאפשר להם היא "חוקית", אבל בעיני המבוגרים יש פעולות "נכונות" ומותרות ויש פעולות אסורות. ילד שאין לו הביטחון שהוא יכול לעמוד באתגר או במשימה שהמתקן דורש, ברוב המקרים לא ייקח סיכון, ולא יבצע את אותה פעולה. חשוב לאפשר לילדים למצות את כל הפעולות שהמתקן מציע, כאשר כל ההשלכות הבטיחותיות נלקחות בחשבון, וכאשר ההורה נמצא שם על מנת לתמוך בילד במהלך ביצוע הפעולה החדשה.

ממה יורכב גן השעשועים הראוי לילד?

כדי שאזורי המשחק יהיו אטרקטיביים לילד, וכדי שיהיו בעלי תועלת, הם צריכים להכיל מתקנים המאפשרים לילד לפתח מיומנויות בתחום המוטורי, החברתי, הרגשי והקוגניטיבי. למשל, מגוון של אתגרים, המאפשרים לילד לפעול על המתקן בכמה דרכים ובכמה דרגות קושי; מתקנים המאפשרים לילד לפתח את היצירתיות שלו ואת הדמיון ולהתמודד עם סיטואציות חברתיות כמו שיתוף פעולה, ויתור, עמידה בתור, התנסויות במצבים מרחביים שונים וכו'. האתגרים אינם צריכים לבוא לידי ביטוי דווקא בגבהים, סכנות וסיכונים, אלא בשליטה הולכת וגדלה ובמורכבות רבה יותר של הפעילות.

הדרך ממתקן למתקן ומפינה לפינה של גן השעשועים יכולה להיות אתגרית ומעניינת ולהוות פעילות בפני עצמה. ניתן לאפשר הגעה למתקן דרך מרקמים שונים של קרקע, מעבר בגבהים שונים כמו גבעה או שיל מפותל, מעבר דרך מנהרה או שער, עלייה על גשר, או הגעה בדרך

הקצרה והישרה ביותר. מתקנים טובים הם שילוב של מספר מתקנים, היוצרים מסלול מעניין ומגוון מבחינת הפעילות של הילדים, ומעודדים את הילד להמשיך ולפעול למרות האפשרות לרדת מהמתקן בכל רגע נתון.

דרוש תו תקן התפתחותי

הדיאלוג בין הבטיחות להתפתחות הוא חלק בלתי נפרד מגן השעשועים. את הגלגל לא נחזיר לאחור ולא נוותר על הטכנולוגיה, אבל אנחנו כהורים יכולים לעשות שינוי ולדאוג לסביבות משחק עשירות ותורמות יותר להתפתחות הילדים, שיעודדו אותם לצאת מהבית.

בגן שעשועים עשיר, שיש בו אפשרות להתנסות בכל התנועות הבסיסיות, או לפחות ברובן, אפשרויות הלמידה המוטורית הן הטובות ביותר. הלמידה מתרחשת מעצם הפגשת הילד עם המתקנים ומהשתתפות ההורים כתומכים המסייעים לילדים במעבר מתלות לעצמאות. כל ילד ילמד להתנועע, אך איכות התנועה, כלומר, אוצר התנועות הבסיסיות שלו ויכולתו ליזום תנועה ולבחור תנועה מתאימה, נקבעת על ידי הלמידה שמאפשרים לו ההורים והמבוגרים האחרים שסביבו. כשם שיש "תו תקן בטיחותי" בגן השעשועים, כך צריך להיות "תו תקן התפתחותי", המעיד כי גן השעשועים מכיל אפשרויות לתת מענה לצרכים של הילדים מבחינה תנועתית.

הזכות של הילדים לשחק היא בסביבה מעניינת, מאתגרת, מפתחת, העונה על צורכיהם ובטוחה. החובה שלנו כמבוגרים, כהורים, כנציגי הרשויות השונות, היא לספק להם את הסביבה הזו.

במחקר בדקתי
אילו מתקנים
קיימים בגני
שעשועים
ולאילו צרכים
של הילד הם
עונים. התברר
שישנם המון
מתקנים
להתנדנדות,
טיפוס וגלישה,
אבל קיים
מחסור חמור
במתקנים
לפונקציות כמו
זחילה, היתלות,
הסתובבות,
שיווי משקל
ומשחקים
סוציו-דרמטיים

יערה בשן חכם - בוגרת לימודים לתואר ראשון B.ScTE בעיצוב תעשייתי במכון הטכנולוגי חולון, ובעלת תואר שני M.Sc בעיצוב תעשייתי מטעם הטכניון. כיום עוסקת בתכנון סביבות מעודדות תנועה מתוך ראייה של צורכי הילדים ובהדרכת הורים וגנות. yaaraplayground.wordpress.com

